

HALİDE EDİB'İN PROFESÖR ARNOLD TOYNBEE'YE YAZDIĞI BİR MEKTUP

İnci Enginün

Halide Edib Adıvar zengin tecrübelerle dolu, uzun ömrü boyunca, birçok meşhur şahısla tanışmış, dostluklar kurmuştur. Son devir yazarlarımızın hatıratlarında bu münasebetlerden sık sık bahsedildiği gibi, onun bu şahıslardan bazılarıyla mektuplaştığı da bilinmektedir. Yakın zamana kadar Halide Edib'in 1919 da Atatürk'e yazdığı "Nutuk"ta yayımlanan mektubu tek örnek olarak kalmıştı¹. Ancak araştırmalarım sırasında, Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu'nun arşivinde, Halide Edib'in 1931 de eşi Adnan Adıvar'a yazdığı iki mektubunu² ve kendisine gelen birçok mektupları buldum³. Bu mektupların sahiplerinin hâlâ hayatta olup olmadıklarını bilmediğim gibi, hayatta olanların da şimdiki adreslerini henüz tesbit edemedim.

Bulduğum mektuplardan birisi, meşhur tarihçi Prof. A. J. Toynbee'den Dr. Adnan Adıvar'a yazılmıştır. Toynbee'nin oğlu Tony'nin vefatı üzerine Adnan ve Halide Adıvar çiftinin çektikleri bir telgrafa cevap olan 27.3.1939 tarihli bu mektupta Toynbee, Adnan Bey ve Halide Hanım'ın Tony Paris'te iken ona karşı göstermiş oldukları ilginin, öteden beri Toynbee ailesinin kendilerine karşı duydukları sevgiyi arttırdığını ve bu nezaketi asla unutmadıklarını belirtir.

Prof. Toynbee, kendisine Halide Edib'in mektuplarının bulunup bulunmadığını sormak için yazdığım mektuba cevap olarak, kendisinde bulunan Halide Edib

1. Türk Dili Mektup Özel Sayısı'nda (nr. 274, Temmuz 1974) Atatürk'e yazılan mektubuyla birlikte Sami N. Özerdim'e gönderdiği 28. 11. 1955 tarihli kısa bir mektup yayımlanmıştır (s. 25).

2. Bu iki mektup Hisar dergisinde yayımlanmıştır. nr. 124, 125, Nisan-Mayıs 1974, s. 22-25 ; 19.

3. Bu mektuplardan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nunki yine Hisar dergisinde yayımlanmıştır, nr. 122, Şubat 1974.

ve Dr. Adnan'la ilgili bazı evrak göndermişti⁴. Bunları göndermek ve yayımlama-ma müsaade etmek lutfunda bulunmuş olduğu için hatırasını saygıyla anarım.

Halide Edib'in 20 Şubat 1949 tarihinde Toynbee'ye yazdığı mektup İngilizcedir. Aşağıda bu mektup İngilizce aslı ve tercümesiyle birlikte verilecektir.

Mümkün olur ve yaptığım teşebbüsler sonucu Halide Edib'in kendilerine yazdığı mektupları da bulabilirsem, ileride, Nevinson, Herman Keyserling, Dwight, Dixon, Gates, Sarton, Isabel Fry ve Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşması ve Müslüman unsurun eğitilmesi hususunda büyük rol oynayan Dr. Ansari, Prof. Muceeb, Dr. Zakir Hüsein gibi şahısların hâlen elimde bulunan mektuplarını da Halide Edib'in cevaplarıyla birlikte yayımlamağı ummaktayım.

4. Halide Edib'in mektubu dışındaki yazışmalar şunlardır: Walter L. Wright Jr., Prof. Toynbee'ye yazdığı Haziran 12, 1930 tarihli mektupta iki yıldır Türkçe çalıştığı ve yeni rejimi tanıırken eskisi hakkında bir çalışma hazırladığını bildirerek, Dr. Adnan'ın kendisini takdim eden mektubunu sunar.

Dr. Adnan 6 Haziran 1930 tarihli Fransızca mektubunda, Princeton'dan Dr. Wright'ı takdim eder. Dr. Wright'ın "La Cause de Décadences des Nations" adlı bir eser yazmakta olduğunu belirtir. Bir zamandan beri de Ecole Nationale des Langues Orientales'de Türkçe hocalığı yaptığını haber verir.

Toynbee, 18 Mart 1946 da, Dr. Adnan'ın 28 Şubat 1946 (bu mektup elimizde değildir) tarihli mektubundaki ricası üzerine Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat'a, British Museum'da Sir Aurel Stein tarafından bırakılan malzeme üzerinde yapacağı çalışmalara yardımcı olmasını isteyen bir notu Mr. Montagu-Pollock'a gönderir.

Adnan Bey'e verdiği 12 Nisan 1946 tarihli cevapta ise Uzak-Doğu ve Batı medeniyetleri -ki aralarına İslâm medeniyeti de dahildir- arasındaki kültür münasebetleri bakımından, milletler arası önemi haiz bulunan eski Türkçe sahasında araştırmalar yapacak olan Reşit Rahmeti Arat'a her türlü yardımı vaad eden ve *İslâm Ansiklopedisi* Türkçe versiyonunun çıkmasından memnuniyetini belirten Toynbee kendisinin hâlen savaş dolayısıyla devlet hizmetinde bulunduğunu ve yakında *Study of History* ve *Survey of International Affairs* üzerindeki çalışmalarına dönme umudunu bildirir.

14 Şubat 1954 tarihinde İngilizce yazdığı mektubunda ise Dr. Adnan, Toynbee'nin kızkardeşi Prof. J. Toynbee ile tanışmaktan memnuniyet duyacaklarını bildirerek telefon numarasını verir. "Bizans'ta yüksek okullar" adlı tebliğini ilgi çekici bulan Toynbee'ye memnuniyetini ifade ederek bu mektubu "çok kötü İngilizcesi" ile yazma sına sebep olarak Halide Hanım'ın soğuk algınlığından yatmakta oluşunu gösterir.

Toynbee de 30 Nisan 1954 tarihli mektubunda, kızkardeşine gösterdikleri nezaket ve hazırladıkları imkânlardan dolayı Halide Edib ve Dr. Adnan'a teşekkürlerini bildirir.

Antalya Ap. Koca Ragıp Sokak
Laleli, Istanbul
Turkey

February 20, 1949

Dear Prof. Toynbee,

We were both very happy to have your kind letter, and Adnan was more than happy over your kind words. Whether we ever meet again in this life or not, both of us will treasure the memory of your visit to Turkey. Adnan is on the road to complete recovery, moves about in the flat, and writes his articles in bed as usual, very biting ones too.

The winter has been exceptionally severe and it still snows or drizzles most of the time. Every one has been in bed (except myself) with some sort of nasty cold.

Olivier's "Hamlet" has been the last craze in Turkey, everyone goes to see it including the backstreets, even myself who has not been to a show for more than a year. Seeing Olivier and meeting different writers and intellectuals from the Unesco or independently makes one feel a strange soul-obsession which takes hold of our own public which I had thought soul-proof these last years. Most of the serious kind of books published within the last ten years gives one the same impression. Curiously enough I myself went throu' that sort of soul-obsession many years ago when it was hardly evident in Europe or in America. The only need the world seemed to have was speed, or a good time. It was this that had made me write (in English) the "Masks or Souls" in 1935 after a short visit to my country at a time when my eldest sister was dying. I've re-read the English version these days and am sending you the MS. My agent's idea in 1935 was that it was not the sort of stuff which would attract the English readers. Both Russians and Germans (he told me) were very eager to take it then, but I refused, knowing that they would turn it into an ideological propaganda. In 1940, after my return to Turkey, a very much modified Turkish version of it was serialised in Yedi Gün (a weekly) and it appeared in book form in 1943.

At the moment I feel that the psychological atmosphere for such a play is favourable. Hence would it be too much to ask you to read it and let me have your opinion on the subject ? It seems to me that with Olivier Laurence acting Nassir-ed-din Hoja's or Shakespeare's part would make it a success in England, especially in America.

In typing the copy to send you I've added a few sentences to the scene in Heaven where the League of Human Affairs meet. Hitler's Ghost and the Atomic bomb to be insinuated, I thought.

My own film will be out in March. The little house is finished at last and we may move in June-Inshallah !

I hope I've not asked you too much-but if it amuses you to go thro' it please don't spare me if your opinion is not favourable. An Englishman's view (specially of your intellectual standing) would be of great help in taking a decision as to whether I should try my publishers once more or put the English version away for good.

With love from us both to both of you, and kindest greetings for a happy 1949.

Yours very sincerely

Halide Edib

P.S. I am sending the T. version as well for I think the young artist's idea of Nassir-ed-din Hoja's Tomb at Akshehir on the cover where the animal spirits meet is good. P.S. I was not able to finish the typing, and had to get some one else (to) do it. Hence the letter remained for more than a month on my table. Dr. Adnan has left for Ankara two days ago and he has thrown himself into the whirlpool of parliamentary life again.

The film has appeared and no other film has made such a hit. Tho' far from the perfection of European films, the people of Adapazarı have all acted and it reflects the life of the struggle we have been thro' twenty five years ago very realistically. The musical parts are especially good.

H.E.

Antalya Ap. Koca Ragıp Sokak

Laleli, İstanbul

Şubat 20, 1949

Aziz Prof. Toynbee,

Nazik mektubunuz ikimizi de çok sevindirdi ve nazik sözleriniz Adnan'ı tarifsiz derecede memnun etti. Bu dünyada bir daha karşılaşsak da karşılaşmasak da, Türkiye'ye yaptığınız ziyaretin hatırasını ikimiz de saklayacağız. Adnan tamamiyle iyileşme yolunda, evin içinde dolaşüyor ve mutad üzere yatakta makalelerini -pek acı olanlarını da- yazıyor.

Kış beklenmedik derece sert geçmekte ve hâlâ çoğu zaman kar yağıyor veya serpiştiriyor. Ben hariç, herkes bir çeşit tatsız soğuk algınlığından yattı.

Olivier'in Hamlet'i Türkiye'deki son heyecan⁵; arka sokaklar dahil, herkes filmi görmeğe koştu, hattâ, bir yıldan beri bu tür temâşâlara gitmeyen ben bile.

Olivier'i görme ve Unesco'ya mensup ve dışındaki entellektüel ve yazarlarla karşılaşma, son yıllarda kendi halkımızın da yakalandığını sandığım ruh katılığının yerini, bir nevi garip bir şekilde, ruh ile ilgili musallat fikirlere bıraktığı hissini insanda uyan-dırıyor. Son on yılda basılan ciddi tür kitapların çoğu da aynı intibai veriyor. Garip-tir ki, ben kendim de, çok yıllar önce Avrupa ve Amerika'da henüz görülmediği sırada, bu tür musallat bir ruh fikrini yaşamıştım. Dünyanın yegâne ihtiyacı sürat veya iyi vakit geçirme gibi görünüyordu. 1935 te büyük ablam ölürken, ülkeme yaptığım kısa ziyaretten sonra beni "Maske ve Ruh"u (İngilizce olarak) yazmağa sevk eden buydu. Bu günlerde İngilizcesini yeni baştan okudum ve size metnini gönderiyorum. 1935 te nâşirimın fikri, bunun İngiliz okuyucusunu cezbedecek cinsten olmadığıydı. Bana söylediğine göre, gerek Ruslar gerek Almanlar, kitabı almağa pek hevesliydi, fakat onu ideolojik bir propagandaya çevireceklerini bildiğimden reddettim. 1940 ta, Türkiye'ye dönüşümden sonra pek çok değişikliğe uğramış Türkçe tercümesi, haftalık Yedigün'de tefrika edildi ve 1943 te de kitap olarak çıktı⁶.

Şu sırada, böyle bir piyes için psikolojik atmosferin hazır olduğunu hissediyorum. Bu sebeple kitabı okumanızı, ve bana bu mesele hakkındaki fikrinizi bildir-menizi rica edebilir miyim ? Bana öyle geldi ki, Nasreddin Hoca veya Shakespeare rolünde Olivier Laurence'in oynamasıyla eser İngiltere'de bilhassa Amerika'da büyük başarı sağlayacaktır.

Size göndereceğim nüshayı daktilo ederken, Cemiyet-i Akvam'ın toplandıkları Cennet sahnesine birkaç cümle ekledim. Hitler'in Hortlağı ve Atom Bomba'sının eklenmesi gerektiğini düşündüm⁷.

5. Laurence Olivier'in 1948 de çevirdiği *Hamlet* filmi İstanbul'da Ocak 1949 da oynamıştır. Vatan, nr. 2735, 4 Ocak 1949 daki ilk ilân fasılalarla tekrarlanır. Filim hakkındaki bir yazı için bk. "Laurence Olivier'in yeni şaheseri Hamlet", Vatan, nr. 2740, 9 Ocak 1949.

6. "Maske ve Ruh", "Maskeli Ruhlar" adı ile Yedigün'de 1937 de yayımlanmıştır (nr. 240-266, 13 Birinci Teşrin 1937 - 12 Nisan 1938. Kitap olarak "Maske ve Ruh" adıyla 1945 te basılır. Remzi Kitabevi, İstanbul 96 s.

7. Bir kısmının 1936 da Hindistan'daki bir süreli-yayında tefrika edildiğine dair bazı kayıtlar olan bu eser, "Masks or Souls" adı ile İngiltere'de basılmıştır. George Allen and Unwin Ltd. London 1953, 126 s.

Benim filmim Mart'ta piyasaya çıkacak⁸. Küçük ev nihayet tamamlandı, inşallah Haziran'da oraya geçeceğiz.

Sizden çok şey istemediğimi umarım, fakat eğer kitabı gözden geçirmek sizi oyalarsa, lütfen beğenmeseniz de, bana fikrinizi bildirmemezlik etmeyin. Bir İngiliz'in (bilhassa sizin kültürünüzde birinin) görüşü, bu eseri nâşirime bir kere daha gönderme teşebbüsünde bulunma veya İngilizce tercümeyle bütün bütün bir kenara bırakma hususunda alacağım kararda çok faydalı olacaktır.

İkimizden ikinize sevgiler ve mesut bir 1949 için en iyi dilekler.

Saygılarımla,
Halide Edib

Not. Türkçe versiyonun kapağında görülen hayvan ruhlarının toplandığı Akşehir'deki Nasreddin Hoca'nın türbesi genç bir sanatkârın fikridir, bunu beğendiğimden onu da gönderiyorum.

Not. ⁹ Daktilo etmeği bitiremedim ve başka birine yaptırmak zorunda kaldım. Böylece mektup bir aydan fazla masamın üzerinde bekledi. Dr. Adnan iki gün önce Ankara'ya hareket etti ve tekrar kendisini parlamento hayatının anaforuna attı.

Filim gösterildi ve başka hiç bir filmin görmediği bir başarı kazandı. Avrupa filimlerinin mükemmeliyetinden çok uzak olmakla beraber, bütün Adapazarı halkı filmde oynadı ve film yirmi beş yıl önce geçirdiğimiz mücadele hayatını çok gerçekçi olarak aksettirmekte. Müzikal bölümler bilhassa iyi.

H.E.

8. Bu film "Vurun Kâhpeye"dir. Erman Film tarafından Ömer Lütfi Akad'ın yönetmenliğinde, Selâhattin Küçük'ün senaryosundan yapılır. Sezer Sezin, Temel Karamahmut, Settar Körmükçü, Kemal Tanrıöver rolleri paylaşırlar (Nijat Özön, "Türk Sineması Kronolojisi" (1895-1966), Bilgi Yayınevi, Ankara Şubat 1968, s. 205).

Filim gerçekten bir "hadise" olmuş, çok büyük ilanlarla halka duyurulmuştur: "Taksim Sinemasında Halide Edib-Adıvar'ın Türk filmciliğine hediye ettiği millî destan *Vurun Kâhpeye*, İstiklâl hârbinin karanlık günlerinde fedâkâr bir muallimenin hâzin akıbetini gösteren millî bir faciannın romanı *Ateşten Gömlek*'ten yirmi beş sene sonra ilk defa olarak yeni bir mevzu, yeni bir sinema anlayışı, binlerce figüranla çevrilen bir eser", Vatan, nr. 2796, 6 Mart 1949. Eserin Taksim Sinemasında ikinci hafta oynayacağı ve "pek yakında Ankara, Adapazarı ve Adana'daki sinemalarda da gösterileceği ilân edilmiştir (Vatan, nr. 2801, 11 Mart 1949). Ayrıca bk. "Bizde Sanat Hareketleri: Vurun Kâhpeye", Şadırvan, nr. 1, 1 Nisan 1949.

9. Bu not farklı bir mürekkeple ilâve edilmiştir.